

BO'LAJAK MUSIQA PEDAGOGLARIDA MUSIQIY ESHITISH QOBILIYATINI BAHOLASH MEZONLARI VA DIAGNOSTIK USULLAR

D. Suyumboeva

Qo'qon davlat universiteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **E.Qobilova**

Musiqa nazariyasi kafedrası professori, (Phd)

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak musiqa pedagoglarining musiqiy eshitish qobiliyatini baholashning ilmiy-metodik asoslari, asosiy mezonlari va diagnostik usullari yoritilgan. Musiqiy eshitishning tovush balandligini farqlash, melodik va ritmik ketma-ketlikni idrok etish, intervallarni tanish, garmonik eshitish, intonatsion aniqlik hamda ichki eshitish kabi tarkibiy jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, diagnostik jarayonni boshlang'ich aniqlash, shakllantiruvchi kuzatish va yakuniy tahlil bosqichlarida tashkil etish, baholash natijalarini individual rivojlanish rejasiga aylantirish hamda talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: musiqiy eshitish, diagnostika, baholash mezonlari, intonatsiya, ritmik eshitish, intervallar, garmonik eshitish, ichki eshitish, musiqa ta'limi, bo'lajak musiqa pedagogi.

KIRISH

Bugungi kunda musiqa ta'limi tizimida bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ijrochilik mahoratini takomillashtirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, musiqiy eshitish qobiliyati bo'lajak musiqa pedagogining kasbiy kompetentligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki musiqa o'qituvchisi musiqiy asarlarni tinglash va tahlil qilish, kuy va ritmni aniq idrok etish, o'quvchilarning intonatsion xatolarini aniqlash, musiqiy namunani to'g'ri ijro etish hamda o'quvchilarda musiqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirishga qodir bo'lishi zarur. Musiqiy eshitish qobiliyati insonning musiqiy tovushlarni idrok etishi, ularni o'zaro taqqoslashi, tovush balandligi va davomiyligini farqlashi, melodik hamda garmonik munosabatlarni anglashi bilan tavsiflanadi. Mazkur qobiliyat musiqiy faoliyatning turli shakllarida, jumladan, kuylash, cholg'u ijrochiligi, solfedjio, musiqa nazariyasi va musiqiy asarlarni tahlil qilish jarayonida namoyon bo'ladi.

Bo'lajak musiqa pedagogining kasbiy faoliyatida musiqiy eshitish qobiliyatining ahamiyati shundaki, u pedagogga musiqiy materialni to'g'ri namoyish qilish, o'quvchilarning ijrosini kuzatish, xatolar sababini aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan metodik yondashuvlarni tanlash imkonini beradi. Shu sababli oliy ta'lim jarayonida musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish bilan

bir qatorda, uning shakllanganlik darajasini muntazam baholab borish ham muhim hisoblanadi. Musiqiy eshitish qobiliyatini baholash jarayoni umumiy taassurot yoki o‘qituvchining subyektiv fikriga asoslanmasligi lozim. Buning uchun aniq mezonlar, kuzatiladigan ko‘rsatkichlar va talabning individual imkoniyatlariga mos diagnostik topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi zarur. Bunday yondashuv talabning kuchli tomonlarini aniqlash, mavjud qiyinchiliklarni belgilash va uning kasbiy rivojlanishini maqsadli tashkil etishga yordam beradi. Maqolaning maqsadi bo‘lajak musiqa pedagoglarining musiqiy eshitish qobiliyatini baholash mezonlarini ilmiy-metodik jihatdan asoslash, diagnostik usullarni tizimlashtirish hamda diagnostika natijalaridan ta’lim jarayonini takomillashtirishda foydalanish yo‘llarini yoritishdan iborat. Musiqiy eshitish qobiliyati murakkab psixologik-pedagogik hodisa bo‘lib, u musiqiy tovushlarni qabul qilish, farqlash, eslab qolish, ichki tasavvur qilish va qayta ifodalash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu qobiliyat musiqiy faoliyat davomida turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Shu sababli uni baholashda bir nechta o‘zaro bog‘liq tarkibiy ko‘rsatkichlarni hisobga olish talab etiladi.

Birinchi ko‘rsatkich - tovush balandligini farqlash qobiliyati. Ushbu ko‘nikma talabning tovushlar orasidagi balandlik munosabatlarini aniqlashi, tovushning yuqoriga yoki pastga yo‘nalishini sezishi hamda bir xil yoki turlicha balandlikdagi tovushlarni farqlashi orqali namoyon bo‘ladi. Mazkur ko‘nikma kuy ijrosi, solfedjio va cholg‘u mashg‘ulotlarida muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi ko‘rsatkich - melodik eshitish. Melodik eshitish musiqiy tovushlarning ketma-ketligini, kuy yo‘nalishini, melodik jumalarning tuzilishini va ulardagi o‘zgarishlarni idrok etish imkonini beradi. Bo‘lajak musiqa pedagogi qisqa melodik parchani tinglab takrorlay olishi, kuyda sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni aniqlashi va uning umumiy rivojlanishini tushuntira olishi kerak.

Uchinchi ko‘rsatkich - ritmik eshitish. Ritmik eshitish musiqiy tovushlarning davomiyligi, urg‘ularning joylashuvi, ritmik guruhlar va musiqiy pulsni idrok etish bilan bog‘liq. Ritmik eshitish darajasi talabning eshitilgan ritmik naqshni chapak, ovoz yoki cholg‘u yordamida takrorlashi, tempni saqlashi va ritmik xatolarni aniqlashi orqali baholanadi.

To‘rtinchi ko‘rsatkich - intervalli eshitish. Ushbu ko‘nikma ikki tovush orasidagi masofani eshitish orqali farqlash, intervallarni kuylash va ularning musiqiy ifodasini anglashni o‘z ichiga oladi. Intervalli eshitishning rivojlanganligi solfedjio mashg‘ulotlari, kuylarni o‘rganish va musiqiy tahlil jarayonida namoyon bo‘ladi.

Beshinchi ko‘rsatkich - garmonik eshitish. Garmonik eshitish bir vaqtda yangraydigan tovushlarning o‘zaro munosabatini, akkordlarning umumiy xarakterini, uyg‘unlik yoki taranglikni hamda garmonik o‘zgarishlarni idrok etish qobiliyatidir. Ushbu ko‘nikma musiqa nazariyasi, garmoniya, jo‘rnavozlik va cholg‘u ijrochiligi fanlarini o‘zlashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Olтинchi ko‘rsatkich - ichki eshitish. Ichki eshitish musiqiy tovushlar real yangramayotgan vaqtda kuy yoki musiqiy parchani xayolan tasavvur qilish qobiliyatini anglatadi. Talaba nota matniga qarab kuyni ichki tarzda eshitishi, uning ohangini oldindan tasavvur qilishi va keyinchalik uni ovoz yoki cholg‘u yordamida ifodalashi mumkin.

Yettinchi ko‘rsatkich - intonatsion aniqlik. Intonatsion aniqlik eshitilgan tovushlarni ovoz yoki cholg‘u orqali imkon qadar to‘g‘ri qayta ifodalash qobiliyatidir. Bunda tovush balandligining aniqligi, melodik yo‘nalishning saqlanishi, ritmik barqarorlik va talabani o‘z ijrosidagi xatolarni sezish qobiliyati hisobga olinadi. Mazkur ko‘rsatkichlarning har biri musiqiy eshitishning muayyan jihatini tavsiflaydi. Ularni o‘zaro bog‘liq holda baholash bo‘lajak musiqa pedagogining musiqiy tayyorgarligi haqida to‘liqroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Baholash mezonlari uch yoki to‘rt darajali tavsiflar orqali ifodalanishi mumkin. Masalan, “mustaqil bajaradi”, “kichik ko‘mak bilan bajaradi”, “namuna takrorlanganda bajaradi” va “hozircha qiynaladi” kabi tavsiflar talabani amaliy imkoniyatlarini aniqroq ko‘rsatadi. Bunday tizimda talaba boshqa talabalar bilan oddiy taqqoslash orqali emas, balki o‘zining avvalgi va keyingi natijalari asosida baholanadi. Bu esa individual rivojlanish dinamikasini kuzatish, o‘quv topshiriqlarini moslashtirish va ta‘lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda diagnostik topshiriqlarning talabani tayyorgarlik darajasiga mosligi, natijalarni qayta tekshirish imkoniyati va baholashning xolisligi ham e‘tiborga olinishi lozim. Birgina topshiriq yoki test natijasiga qarab talabani musiqiy qobiliyati haqida qat‘iy xulosa chiqarish maqsadga muvofiq emas.

Ichki eshitishni baholash uchun talaba qisqa nota matnini ko‘zdan kechiradi va undagi kuy ohangini xayolan tasavvur qiladi. Keyin kuyni ovoz yoki cholg‘u yordamida ijro etadi. O‘qituvchi nota matnini o‘qish, ichki musiqiy tasavvur va amaliy ijro o‘rtasidagi muvofiqlikni kuzatadi. Ichki eshitishni rivojlantirishda notaga qarab kuyni xayolan tasavvur qilish, musiqiy jumlani oldindan ichki tarzda eshitish va keyin uni ijro etish mashqlari samarali hisoblanadi. Bunday topshiriqlar talabani mustaqil tayyorgarligi va musiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Amaliy ijro diagnostikasi musiqiy eshitish qobiliyatini tabiiy musiqiy faoliyat jarayonida kuzatish imkonini beradi. Talaba tanlangan kuy yoki solfedjio mashqini ijro etadi. O‘qituvchi tovushlarning aniqligi, melodik yo‘nalish, ritm barqarorligi va xatolarni mustaqil tuzatish qobiliyatiga e‘tibor qaratadi.

Musiqiy eshitish qobiliyatini baholash jarayonida xolislik, adolatlilik va pedagogik etika tamoyillariga rioya qilish muhimdir. Talabalarning avvalgi musiqiy tajribasi, cholg‘u chalish amaliyoti, vokal tayyorgarligi va individual o‘rganish sur‘ati natijalarga ta‘sir qilishi mumkin. Shu sababli diagnostika natijalari talabani o‘zgarmas qobiliyatini belgilovchi hukm sifatida talqin qilinmasligi kerak. Diagnostik topshiriqlar tushunarli bayon etilishi, akustik sharoit imkon qadar bir xil bo‘lishi va namunalarni takrorlash tartibi oldindan belgilanishi lozim. Xona shovqini, charchoq, hayajon yoki topshiriqni noto‘g‘ri tushunish natijalarga ta‘sir qilishi mumkin. Zarur vaziyatda topshiriqni qayta tushuntirish yoki natijani boshqa topshiriq orqali tekshirish maqsadga muvofiq. Baholash mezonlarini talabalar bilan oldindan tanishtirish ularning topshiriq mazmunini tushunishiga va o‘z rivojlanishini ongli rejalashtirishiga yordam beradi. Natijalarni muhokama qilishda talabalarni bir-biri bilan kamsituvchi tarzda taqqoslashga yo‘l qo‘yilmasligi,

individual ko‘rsatkichlar hurmat bilan tahlil qilinishi zarur. Shunday yondashuv talabalarda o‘z imkoniyatlariga ishonchni mustahkamlaydi, musiqiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishni saqlaydi va kasbiy rivojlanishga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

XULOSA

Bo‘lajak musiqa pedagoglarining musiqiy eshitish qobiliyatini baholash kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayondir. Musiqiy eshitishning tovush balandligini farqlash, melodik va ritmik idrok, intervalli hamda garmonik eshitish, ichki eshitish va intonatsion aniqlik kabi tarkibiy jihatlarini alohida mezonlar asosida o‘rganish talabaning musiqiy imkoniyatlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova, S. "XOR VA XORSHUNOSLIK FANI DARSLARIDA KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH." *Yevroosiyo Akademik tadqiqotlar jurnali* 2 (2022): 62-65.
2. Ibraeva, K. E. va S. M. Askarova. "CHOG'ULUVCHI IJROCHILIK TALABALARNING BADIY VA IJODIY FAOLIYATINING BIR TURI SIFATIDA." *Sharq san'ati va madaniyati* 4.2 (2023): 578-586.
3. Asqarova, S. M., and S. B. Kenjayeva. "MADANIYAT VA SAN'AT TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARI." *Advances in Science and Education* 1.11 (2025): 60-63.
4. Asqarova, S., and M. Xayitboyeva. "UMUMTA'LIM MAKTABIDA XOR TO'GARAGI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Interpretation and researches* 1 (2023).
5. Asqarova, S. "MUSIQIY TA'LIMIDA ABU ALI IBN SINO MEROSIDAN FOYDALANISH." *Interpretation and researches* 1 (2023).
6. Muhammadjonovna, Askarova Sohibaxon va Kusherbayev Janbolat Asetovich. "Musiqi va qo'shiq san'ati orqali talabalarni axloqiy tarbiyalash." *XALQARO IJTIMOIIY FANLAR VA FANLARARO TADQIQOTLAR JURNALI ISSN: 2277-3630 Ta'sir omili: 8.036* 12.02 (2023): 12-16.
7. Qobilova, E., I. Xaydarova, and R. Gulnora. "O 'ZBEK XALQ AN'ANALARI-TARBIYA OMILI." *Scientific Approach to the Modern Education System* 3.26 (2024): 192-195.
8. QOBILOVA, E'ZOZXON. "Forming a sense of love for the profession by teaching labor songs to 4th class students in music culture lessons." *Journal of Positive School Psychology* 7.2 (2023).
9. Azizxonova, M. va E. Qobilovalar. "YOSHLARNI MUSIKY MADANIYATI VA MAINAVYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIKY TABIYANING AHAMIYATI." *Sharq san'ati va madaniyati* 3.1 (2022): 51-57.
10. Bakirovna, Qobilova, et al. "THE ROLE OF A MUSIC TEACHER IN THE PROCESS OF EDUCATING CHILDREN'S MORAL FEELINGS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.6 (2022).